

Дефектологія

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

2/2001

ЗАСНОВНИКИ:
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ,
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИЗаснований у 1995 році
Виходить чотири рази на рікСвідчення про державну реєстрацію
серія КВ № 1830 від 16.02.1996 р.
Передплатний індекс 74635

№ 2 (40) 2001

КВІТЕНЬ — ТРАВЕНЬ — ЧЕРВЕНЬ

Схвалено вченою радою
Інституту дефектології АПН України
29.03.2001 р., протокол № 3Головний редактор
Віталій БОНДАР,
дійсний член АПН України,
доктор педагогічних наук, професорРедакційна колегія:
Ніна ДУБОВА
В'ячеслав ЗАСЕНКО
Іван КОЛЕСНИК
Сергій МАКСИМЕНКО
Галина НЕСЕН
Євген ПОСТОВОЙТОВ
Євгенія СОБОТОВИЧ
Оксана ТАРАНЧЕНКО
(відповідальний секретар)
Людмила ФОМІЧОВА
Наталія ЧЕПІЛЄВА
Марія ШЕРЕМЕТНад номером працювали:
Олена Попович
(редактор, відповідальна за випуск)
Володимир Литвиненко (автор обкладинки)
Лариса Аленіна (технічний редактор)
Лариса Лупій (коректор)Директор видавництва «Педагогічна преса»
Юрій Кузнецов, тел. 224-41-87Головний редактор
педагогічних журналів видавництва
Василь Смолянець, тел. 227-00-92

Заступник директора з виробництва

Валентина Максимовська, тел. 246-70-83

Завідувач редакції педагогічних журналів

Микола Задорожний, тел. 246-70-83

Головний художник

Володимир Литвиненко, тел. 246-71-45

Завідувач відділу реалізації, збуту та реклами

Олег Костенко, тел. 235-50-53

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
04060, Київ, вул. М. Берлінського, 9,
Інститут дефектології АПН України,
журнал «Дефектологія»
Видавництво «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
01004, Київ, вул. Басейна, 1/2,
тел./факс (044) 224-41-87Здано до набору 26.03.2001. Підписано до друку 15.05.2001.
Формат 60x84/8. Папір офсетний. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 6.5. Обл.-вид. арк. 6.9. Наклад 917 пр.
Зам. 20. Ціна 10,01 грн.Видруковано науково-виробничою
фірмою «MARSH-A».
01042, Київ, вул. М. Раєвського, 36.Редакція приймає до розгляду статті у 2-х примірниках
(машиніпис або в комп'ютерному наборі разом із
дискетою), надрукованих українською мовою через
два інтервали, до 30 рядків по 60 знаків у кожному
на сторінці стандартного формату (210x297 мм)
обсягом: методичні розробки — до 24 сторінок,
статті — до 12, повідомлення — до 6 сторінок. До
статті додається коротка анотація та довідка про
авторів (прізвище, ім'я, по батькові — повністю,
місце роботи, посада, звання, адреса, телефони).
Матеріали не рецензуються і не повертаються. За
достовірність фактів, дат, назв тощо відповідають
автори. Редакція залишає за собою право на
редагування та скорочення прийнятих до друку
матеріалів. У разі використання матеріалів посила-
ння на журнал обов'язкове.© «Педагогічна преса», 2001
© «Дефектологія», 2001

ПОШУКИ. ЕКСПЕРИМЕНТИ

Світлана ТАРАСЮК
ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ
АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ _____ 2Вадим ЖУРОВ
ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВИХ ОБРАЗІВ СЕРЕДОВИЩА (ПАТТЕРНІВ)
У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАСОБІВ ОРІЄНТУВАННЯ СЛІПИХ _____ 6Владислав ТИШЕНКО
ВИРОБЛЕННЯ ДІЇ ЙМОВІРНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ
У МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ _____ 9

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ

Алла ВИСОЦЬКА
ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
У СПЕЦІАЛЬНИХ ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ _____ 13Володимир КОЗЯВКІН, Матильда БАБАДАГЛИ
ШКІЛЬНА ДЕЗАДАПТАЦІЯ: ІСТОРІЯ ПРОБЛЕМИ
ТА ЇЇ АКТУАЛЬНІСТЬ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ І МЕДИЦИНИ _____ 17

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЮ

Тамара САК
ЕКСКУРСІЇ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА
У ШКОЛІ ІНТЕНСИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ _____ 20Ніна МАКСИМЕНКО
ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ГЛУХИМИ УЧНЯМИ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗМІСТУ АРИФМЕТИЧНИХ ЗАДАЧ _____ 23Данута ОСИК
СПІВРОБІТНИЦТВО ШКОЛИ І РОДИНИ
ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОЦЕСУ КОРЕКЦІЇ СЛІПИХ ДІТЕЙ _____ 25Світлана КУЛЬБІДА
РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ
НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У ШКОЛАХ ДЛЯ ГЛУХИХ _____ 27Ольга ФОРОСТЯН
УДОСКОНАЛЕННЯ ТОЧНОСТІ РУХІВ У ГЛУХИХ _____ 30Лариса ГАРНЮК
ВИКОРИСТАННЯ СЛУХО-МОВНИХ ПРИЛАДІВ _____ 32

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Едуард ПУЩИН
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНОГО СПРИЙМАННЯ
ТА ВІДТВОРЕННЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ ГЛУХИХ ДІТЕЙ _____ 33Ніна КРАВЕЦЬ
КОНЦЕПЦІЯ МОВНОЇ ТА ЧИТАЦЬКОЇ ОСВІТИ
УЧНІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ _____ 36Юрій ЄЛИСОВЕНКО
КОРЕКЦІЯ НЕОРГАНІЧНИХ ВАД МОВЛЕННЯ
(з досвіду театральної педагогіки) _____ 41Валентина КОНДРАТЕНКО
СЛОВОТВОРЕННЯ ТА ЙОГО МІСЦЕ В ПІДРУЧНИКАХ З УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ (у школах для слабочуючих дітей) _____ 44Інна МАРЧЕНКО
ПЕРЕДУМОВИ НАВЧАННЯ ТВОРЧОГО ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ
У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ _____ 48

СЛАВНІ ІМЕНА

Віталій БОНДАР
ЖИТТЯ — ВІДДАНЕ ДЕФЕКТОЛОГІЇ
(до 85-річчя від дня народження професора І. Г. Єременка) _____ 52ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА!
Людмила В'ячеславівна Боршевська _____ 55
НАШІ АВТОРИ _____ 56

лексики, яка набуває певного звучання.

Розвиток слухозорового сприймання у глухого учня наближує його до розуміння нюансів поведінки, емоційних проявів та настроїв дійових осіб художнього твору. А згодом — до осмислення логічних зв'язків у художніх творах між описом (пейзаж, погода) зовнішніх проявів — дій, подій, станів природи, погоди тощо — з внутрішнім станом персонажа тощо.

Повноту розуміння художнього тексту ми намагалися забезпечувати відтворенням у процесі читання інтонаційного рисунка мовленнєвого висловлювання, яке стає можливим лише за умови наявності досвіду адекватного емоційного сприймання та відтворення експресивно-імпресивного мовлення (якісні характеристики мовленнєвої активності, мовленнєвої поведінки учнів). Структуру мовленнєвої поведінки учнів з розладами слуху ми визначали, зокрема, через реалізовані можливості сприймання фонетичних елементів мовлення. У практиці ці можливості реалі-

зувалися через продуктивне використання залишкового слуху та сформованих у дітей навичок сприймання зверненого мовлення. Внаслідок багатьох досліджень встановлено, що такі діти адекватно сприймали емоційно забарвлене мовлення. Це певним чином впливало на правильне розуміння тексту та підтексту художнього зображення. Розуміння емоційно забарвленого мовлення спрямовувалося на навчання глухих дітей усного виразного мовлення і було початком усвідомленого, обгрунтованого особистого ставлення до змісту прочитаного художнього тексту. За таких обставин створювалися сприятливі умови для сприймання учнями складніших завдань: відчуття ритмічного контуру слова та значною мірою фонетичної структури слова. Поглиблювався зміст завдань, спрямованих на формування мовленнєвої поведінки учнів початкових класів, зважаючи саме на специфіку комунікативного аспекту мовлення. Остання розглядалася під кутом проявів психологічних взаємодій партнерів. Цими взає-

модіями зумовлювалися позиції між тими, хто спілкується, ставленням один до одного тощо.

Значну увагу ми приділяли психологічному аспектові мовлення, який у спеціальних дослідженнях отримав назву комунікативного. Змістове навантаження цього терміна концентрує увагу на особливостях мовлення, спрямованих на забезпечення міжособових взаємин у спілкуванні. В такому ракурсі мовлення розглядалося нами як форма поведінки вихованців. У центрі уваги були прояви їхнього характеру, ставлення до співрозмовника, оточуючих, середовища тощо. Через ці форми ми намагалися визначати і коригувати життєві та соціальні позиції дитини.

Отже, в контексті викладеного йдеться про спілкування, живе мовлення з їх багатогранними проявами та відтінками, до яких ми наближали наших вихованців у процесі навчання читання, використання графічних засобів зображення, виконання різноманітних вправ та завдань міжособового спілкування.

Ніна КРАВЕЦЬ

КОНЦЕПЦІЯ МОВНОЇ ТА ЧИТАЦЬКОЇ ОСВІТИ УЧНІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ

І. Вихідні положення

Мовна і читацька освіта — складові загальної освіти розумово відсталих учнів. Вони будуються з урахуванням вимог Закону України про загальну середню освіту, Конституції України (стаття 10), Закону України про мови, Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Концепції спеціальної освіти осіб з психо-

фізичними вадами в Україні.

У допоміжних школах учні вивчають і навчаються українською мовою, в окремих регіонах — російською.

Читання і мова — два споріднені предмети. Для їх опанування використовуються одні й ті ж види мовленнєвої діяльності: читання, письмо, слухання, говоріння, розуміння. Тому в підготовчому і першому класах передбачається

інтегроване навчання учнів мови й читання з перевагою на будь-якому уроці матеріалу одного з предметів.

У підготовчій та першій класи допоміжної школи приходять діти, які фізично і розумово не готові до шкільного навчання. Провідною діяльністю в багатьох із них є ігрова, а не навчальна. У змісті освіти це враховується введенням у підготовчому та в

пропевдичний період у першому класі системи вправ і завдань, завдяки яким учні поступово переходять від ігрової діяльності до навчальної. Адже зміна статусу дітей ще не означає, що вони змінилися самі. Передбачається формування сенсомоторних умінь та навичок, розвиток артикуляційного апарату.

У молодших класах, особливо у підготовчому та першому, значна увага звертається на розвиток сенсорної сфери, формування сенсорного досвіду. Порушення коркового аналізу й синтезу в межах слухового, зорового й мовнорухового аналізаторів не дають змоги учням правильно сприймати, розуміти й усвідомлювати сутність більшості предметів довкілля. Однак сенсорні образи слугують вихідним матеріалом для засвоєння понять, є їх життєво важливою основою. В нормі слова викликають у свідомості внутрішні мисленнєві образи предметів і дитина не лише сприймає звукову оболонку слів, а й водночас пригадує і уявляє означувані ними предмети. У розумово відсталих дітей внаслідок недостатності відчуттів і сприймань повноцінні адекватно-цілісні внутрішні мисленнєві образи предметів не формуються. В разі необхідності учні не можуть уявити повноцінні мисленнєві образи предметів і поєднати їх зі словами, що означають їх назви. Особистісний смисл, який розумово відсталий вкладає в те чи інше слово, часто не збігається з його значенням. Порушується формування емпіричних понять, конкретного мислення. Отримана інформація не перетворюється у знання і не стає особистим надбанням учня. Відтак — нерозуміння навчального матеріалу, незасвоєння знань і умінь.

Лексико-семантичний підхід до вивчення предмета «Українська мова» передбачає введення в розділ «Слово» (підготовчий — 4 класи) підрозділу «Значення слова» та розділу «Лексика» (5 — 10 класи). Учні практично ознайомлюються з окремими лексикологічними поняттями: антонімами, синонімами, омонімами та ін. Для цього використовуються система спеціальних завдань, розроблена на основі лексичних вправ: лексико-логічних, лексико-граматичних, лексико-стилістичних, виконання яких забезпечить опанування лексичних умінь. Доцільно вводити у мовну свідомість учнів тематичні групи, синонімічні ряди, антонімічні пари, емоційно забарвлені слова, система яких дає змогу добирати до будь-якого висловлювання необхідні слова, засвоювати системні зв'язки на лексико-семантичних рівнях. Об'єднання лексики у тематичні групи сприяє оволодінню усним і писемним мовленням.

Подолання бідності й стереотипності самостійного мовлення школярів відбуватиметься завдяки тривалій роботі над правильним вживанням часових і відмінкових форм, над різноманітними типами речень. Робота над формою висловлювання пов'язуватиметься з попереднім уточненням його змісту. Такий підхід допомагає об'єднати навколо одного й того ж змісту різноманітну лексику та синтаксичні конструкції. Тому навчання учнів мови і мовлення передбачає концептуальну опору на зв'язане висловлювання — текст.

Низький рівень розвитку вищих психічних функцій негативно впливає на якість засвоєння загальних уявлень і понять. У навчальній діяльності розлади мислення ви-

являються насамперед у недорозвитку його евристичного начала. Зокрема учням недоступне виконання простих проблемних завдань. Евристичний підхід у навчанні української мови й читання спрямовується не лише на відкриття нових знань і умінь, а й на розуміння та усвідомлення раніше набутих, оскільки значна частина пропонованого до вивчення матеріалу не засвоюється дітьми і фактично теж потребує відкриття. Бесіда евристичного спрямування на уроках читання й української (російської) мови — це питально-відповідальна форма навчання, сутність якої полягає не в повідомленні нових знань, а в організації пошукової пізнавальної діяльності. Тому новий підхід щодо інтерпретації програмних творів з огляду на їх новітнє осмислення, нова методика їх аналізу, методичний апарат до завдань і вправ з української мови будуються на основі запитань евристичного спрямування. Це дає учителям змогу проводити бесіди евристичного спрямування (евристична бесіда у «чистому» вигляді розумово відсталим учням недоступна). Такий вид роботи є надійним корекційним засобом, який сприяє свідомому засвоєнню знань і умінь.

II. Основні принципи мовної та читачької освіти розумово відсталих учнів

У допоміжній школі особливості розумового розвитку її вихованців створюють значні труднощі для опанування мови, мовлення і читання. Особливо різко виявляється вплив неоднорідності навчальних можливостей школярів. З огляду на це теорія і практика навчання розумово відсталих української (рідної) мови й читання ґрунтується на загальнодидактичних принципах з

урахуванням пізнавальних можливостей дітей: принцип розвитку учнів, доступності навчання, системності, єдності знань, наочності, виховального навчання. Крім загальнодидактичних, навчання учнів допоміжної школи української (рідної) мови й читання базується на спеціальних принципах: корекційної спрямованості навчання, індивідуального підходу, диференціації навчання.

Навчання розумово відсталих української (рідної) мови й читання опирається не лише на принципи загальної та спеціальної дидактики, а й на принципи навчання окремих предметів, зокрема «Українська мова», «Читання».

Провідним у навчанні учнів української (рідної) мови й читання є *принцип розвитку мовлення*. Він базується на концептуальній опорі на текст як найвищу одиницю навчання мови й читання і реалізується трьома шляхами: а) робота над формуванням і вдосконаленням у школярів звуковимовним, засвоєнням найважливіших орфоепічних норм; б) формування й удосконалення граматичного ладу мовлення; в) робота над уточненням, збагаченням і активізацією лексичного запасу, озброєння учнів лексичними знаннями й уміннями.

Принцип уваги до матерії мови, до розвитку органів мовлення визначає навчання вимовної сторони мови, тренування механізмів мовлення.

Принцип розуміння мовних значень ґрунтується на закономірностях, які визначають єдність мови й мислення, на синхронності розвитку лексичних і граматичних умінь.

Принцип оцінки виразності мовлення передбачає диференціацію функціональних стилів і оцінку виразності слова та інших одиниць мови у тексті.

Принцип розвитку чуття мови базується на закономірності, що визначає здатність внутрішньо засвоювати аналогії, запам'ятовувати традицію поєднання мовних одиниць, використовувати їх у власній мовленнєвій діяльності.

Принцип попереджувального засвоєння усного мовлення передбачає зв'язок усного й писемного мовлення, що забезпечує повне і всебічне оволодіння мовою.

Принцип художньо-естетичного розвитку забезпечує формування естетичних смаків та уподобань, ціннісних орієнтацій, любов до української (рідної) мови й літератури, повагу до звичаїв і культури народу України.

III. Мета і завдання мовної та читацької освіти учнів допоміжної школи

Українська (рідна) мова й читання — це не лише навчальні предмети, а й засоби засвоєння знань та умінь з інших предметів, а головне — надійне джерело соціалізації та подальшої адаптації випускників допоміжної школи. Українська — державна мова України (стаття 10 Конституції України), основний засіб спілкування її народу. Державний статус української мови реалізується в допоміжній школі завдяки створенню відповідних психолінгвістичних, розвиткових, корекційних та освітньо-культурних умов для її опанування.

Для розумово відсталих учнів українська (рідна) мова — один з найскладніших предметів.

Мета мовної освіти учнів допоміжної школи — дати таку мовну освіту, а на основі цього домогтися такої мовної освіченості, мовленнєвого розвитку, морально-етичного та естетичного виховання учнів, які б допомогли успішно уві-

йти в соціокультурний простір країни та соціалізуватися й професійно адаптуватися в ньому після закінчення школи. Отримані у школі знання з української (рідної) мови потрібні кожному розумово відсталому протягом усього подальшого життя.

Завдання мовної освіти учнів допоміжної школи. Мова як:

- засіб розумового розвитку учнів допоміжної школи;
- засіб корекції психофізичних недоліків;
- засіб спілкування й пізнання;
- джерело знань про навколишній світ;
- засіб прищеплення етичних і моральних рис учням;
- засіб виховання національно свідомого громадянина України;
- засіб прилучення до кращих літературних надбань українського народу в Україні та діаспорі.

Читання як навчальний предмет і основа опанування рідної мови охоплює усі види мовленнєвої діяльності: слухання, говоріння, читання, письмо. Це один з видів суто людської мовно-мисленнєвої діяльності.

Мета читацької освіти розумово відсталих учнів: сформувати основи читацької культури, прищепити інтерес до книги як до джерела інформації, виховати любов до читання, сформувати потребу читати художню літературу, вчити учнів ставити себе на місце героїв, аналізувати події та вчинки персонажів, робити висновки та висловлювати власні думки про те, як би учні вчинили в тій чи іншій ситуації.

Завданням читацької освіти розумово відсталих є:

- формування у школярів міцної навички читання;
- вироблення техніки читання;

— розвиток і корекція розладів розумового та фізичного розвитку засобами читання;

— вироблення умінь працювати з текстами творів різних жанрів, текстами різних типів і стилів;

— надання початкових відомостей про художній образ;

— надання початкових відомостей про літературу як мистецтво володіння словом;

— формування читацької самостійності;

— розвиток пізнавальної активності школярів;

— розвиток чуттєвого сприймання;

— розширення світогляду учнів;

— виховання засобами літератури любові до України, її народу, його мови;

— прилучення до кращих літературних надбань українського народу в Україні та діаспорі.

IV. Зміст освіти розумово відсталих учнів з української (рідної) мови й читання

Зміст освіти учнів допоміжної школи з української (рідної) мови й читання визначається державним стандартом з освітньої галузі. Він осучаснюється з метою швидкого адаптування й соціалізації учнів у мікро- та макросоціумі після закінчення школи. Базова основа у змісті зберігається, оскільки вона вивірена, адаптована, цінна й незмінна для розвитку, освіченості й корекції. Це частина змісту, на основі якої забезпечується життєва й соціальна компетенція учнів.

Освіта розумово відсталих учнів з української (рідної) мови й читання оновлюється цілісно, з урахуванням таких пріоритетів: створення належних умов для психофізичного розвитку школярів, корекції недоліків, підготовки учнів з української мови як державної (в межах доступного

змісту), індивідуалізації, інтеграції та диференціації навчання, переходу на особистісно зорієнтовані педагогічні технології, розвитку чуттєвої сфери, формування пізнавальної активності учнів, формування навичок активного спілкування у різноманітних ситуаціях, формування і розвитку у школярів особистісних якостей, притаманних громадянам незалежної України, забезпечення належних умов для життєдіяльності учнів.

Згідно з Концепцією 12-річної загальної освіти сучасне розуміння ролі української мови у школі виявляється у трьох взаємопов'язаних аспектах: а) як навчального предмета в усіх навчальних закладах; б) як основного засобу комунікації і здобуття знань з інших (немовних) сфер пізнання; в) як засобу розвитку й самовираження особистості школяра, утвердження його у суспільстві.

Добір змістового матеріалу з української (рідної) мови зумовлений подвійною природою мови: а) мова як система знань і умінь; б) мова в дії — мовлення. Подається зміст матеріалу в розділах: «Текст», «Речення», «Слово», «Звуки і букви» (початкова ланка) та «Текст», «Речення», «Лексика» (середня ланка). Учні мають працювати з мовними одиницями, що є зразками мовлення: текстами, діалогічними єдностями, повними реченнями, синтагмами.

Оновлений зміст добирається з урахуванням його доступності для спілкування й отримання інформації в різноманітних життєвих ситуаціях. Він подається зважаючи на такі чинники: відповідність матеріалу розумовим та фізичним особливостям учнів, концентричне розміщення матеріалу протягом років навчання, послідовне засвоєння (практич-

ним шляхом) наукових понять, системне розміщення матеріалу, чим забезпечується адекватність його сприймання, розуміння, запам'ятовування з подальшим усвідомленням для використання у власній діяльності, реалізація у змісті системи моральних, етичних та естетичних уявлень, що відповідають вимогам до виховання національно свідомих громадян. Для оновленого змісту характерна українознавча спрямованість.

Основними *змістовими лініями мовної освіти* учнів допоміжної школи є: лінгвістична, комунікативна, українознавча, діяльнісна. Для кожної визначено певний обсяг знань, умінь і навичок. Лінгвістична лінія забезпечує певний обсяг знань з мови, доступний розумово відсталим учням (орфоепічні, лексичні, граматичні, стилістичні), та сформовані на цій базі мовленнєві уміння й навички. Комунікативна лінія передбачає формування умінь читати, писати, слухати, говорити, спілкуватись у типових ситуаціях спілкування. Діяльнісна лінія забезпечує належне володіння мовою в самостійній мовленнєвій діяльності, уміння аналітико-синтетичної діяльності, уміння виділяти головне, порівнювати, класифікувати, узагальнювати й робити певні висновки.

У допоміжній школі подається мінімально необхідний та доступний зміст предмета «Читання». Основними *змістовими лініями читацької освіти* учнів є: а) навчання власне читання; б) надання школярам елементарної літературної пропедевтики; в) художні твори для читання та їх зміст; г) художньо-естетичний розвиток учнів.

Твори для читання добираються з урахуванням таких чинників: гуманізм, доступність, розвиткова й корекцій-

на спрямованість змісту, достатній інтерес, висока художня цінність, суспільне й літературне значення твору в минулому й нині. Для вивчення добирають і твори авторів української діаспори. Ці твори стають основою для розробки системи вправ і завдань, спрямованих на формування читацьких і мовленнєвих умінь, естетичного сприймання, розвитку мислення, пам'яті, уваги, уявлень. Твори мають плекати в учнів повагу до слова взагалі й до художнього зокрема, розвивати культуру почуттів, формувати емоційну сферу, виховувати активних, достойних, високогуманних громадян.

У змісті виділяються такі блоки читання: а) твори, обов'язкові для опрацювання в класі; б) твори для позакласного читання; в) твори для самостійного читання.

Зміст матеріалу з читання подається за певними принципами: а) тематичний (підготовчий — 4 класи); б) тематико-хронологічний (5 — 6 класи); в) хронологічний (7 — 10 класи). У допоміжній школі з огляду на специфіку розумово відсталих учнів хронологічний принцип подачі творів може порушуватися, оскільки діти не в змозі опрацьовувати підряд творчість трьох чи більше поетів. У змістовому наповненні предмета подається мінімально необхідний та доступний зміст читання (підготовчий — 10 класи) та літературна пропедевтика (7 — 10 класи), оскільки відомості з теорії літератури учням цієї категорії недоступні. Основним у літературній пропедевтиці є ознайомлення школярів з літературою усіх жанрів і стилів, текстами різних типів. Це сприяє формуванню читацької компетенції та художньо-естетичному засвоєнню текстів.

У змісті освітньої галузі закладається ряд умінь, необхідних для засвоєння знань з української (рідної) мови й читання: загальнонавчальних, спеціальних, у тому числі мовленнєвих (лексичних, комунікативних та ін.), самостійної навчальної діяльності. Їх опанування дасть змогу учням будувати власні зв'язні висловлювання — тексти, відтворювати художні образи, встановлювати причинно-наслідкові та часові зв'язки між подіями у творі, групувати персонажі, детально і стисло переказувати, складати план зв'язного висловлювання, характеризувати персонаж та порівнювати героїв одного твору, визначати тему твору, знаходити засоби виразності, правильно відповідати на евристично спрямовані запитання.

Умови успішної реалізації змісту освіти розумово відсталих учнів з української (рідної) мови й читання: врахування системи освіти розумово відсталих школярів, зокрема мовної і читацької, забезпечення наступності між її ланками, вивчення показників та критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з української (рідної) мови та читання, знання діагностичної готовності учнів до засвоєння знань та умінь з мови й читання.

Оцінка навчальних досягнень учнів з української (рідної) мови й читання ґрунтується на врахуванні різних рівнів вимог до результатів навчання: а) обов'язкових знань, умінь і навичок з української (рідної) мови й читання; б) здатності учнів до засвоєння цих знань, умінь та навичок.

V. Науково-методичне забезпечення галузі

Якісна підготовка розумово відсталих учнів з української (рідної) мови й читання потребує дидактично обґрунтованої системи навчально-методич-

них документів і засобів навчання, необхідних для здійснення навчального процесу. Науково-методичне забезпечення освітньої галузі передбачає: а) програмне забезпечення (навчальні програми з української (рідної) мови й читання); б) нормативи устаткування класів для початкової й середньої ланок; в) інформаційне забезпечення (навчальні посібники, методичні вказівки й рекомендації щодо навчання учнів української (рідної) мови й читання; в) засоби навчання (підручники, унаочнення, роздатковий і дидактичний матеріал, різноманітні ТЗН — телевізори, кодоскопи, магнітофони, комп'ютери тощо).

Матеріали науково-методичного забезпечення розробляються відповідно до методологічних і дидактичних принципів, сформованих у концепції, що сприяє якісному добору інформаційного матеріалу й логічному завершенню побудови навчального процесу з предметів.

Науково-методичне забезпечення тісно пов'язується із сучасними педагогічними технологіями, впровадження яких ґрунтується на нових підходах до подання й засвоєння знань та формування умінь з української (рідної) мови й читання, потребує сучасних методів їх вимірювання й оцінювання, основними критеріями яких є: надійність, точність, об'єктивність.

VI. Основні напрями реалізації концепції

Реалізація положень концепції мовної та читацької освіти учнів допоміжної школи здійснюється через навчальний процес, спрямований на озброєння розумово відсталих учнів знаннями, уміннями й навичками з української (рідної) мови й читання. Ефективність його залежить від умов, серед яких особливого значен-

ня набувають: здатність та можливість учнів засвоювати знання, уміння та навички з освітньої галузі, творча діяльність учителя щодо озброєння учнів цими знаннями, уміннями й навичками, науково-методичне забезпечення процесу навчання української (рідної) мови й читання.

Реалізація положень концепції можлива з опорою на

надійну діагностичну основу, яка передбачає знання індивідуальних психофізичних можливостей учнів засвоювати знання з мови й читання.

Реалізувати положення концепції неможливо без якісної нової підготовки учителів-дефектологів, їх постійного професійного удосконалення. Учитель має усвідомлювати свою відповідальність за виконан-

ня вимог концепції, вміти й намагатися бути суб'єктом особистого і професійного зростання, учити й одночасно виховувати. Особистісно орієнтована система навчання української (рідної) мови й читання передбачає нову педагогічну етику, визначальними рисами якої є: взаєморозуміння, взаємоповага, співпраця.

Юрій ЄЛІСОВЕНКО

КОРЕКЦІЯ НЕОРГАНІЧНИХ ВАД МОВЛЕННЯ (з досвіду театральної педагогіки)

На суворий погляд скептика, постановка питання щодо користі досвіду театральної педагогіки для дефектології дещо сумнівна. Однак пригадаймо, що один із перших відомих в історії прикладів ефективного використання методів корекції неорганічних вад мовлення був пов'язаний з ораторським мистецтвом, театральною педагогікою та ім'ям давньогрецького політичного діяча Демосфена (324 — 322 рр. до н. е.). Отож підстав для сумніву і скепсису немає, бо цей приклад є однією з перших згадок в історії як про театральну і корекційну педагогіку, так і про їх спільні здобутки.

Запорукою успіху корекції справедливо вважається точне встановлення діагнозу щодо походження вад мовлення, які, як відомо, можуть мати природну основу і належати до типу органічних вад. Логопедичній корекції у такому випадку мають передувати огляд і порада лікаря. Є. Собонович вважає, що одне із завдань діагностики вад мовлення цього розвитку — правильна класифікація дефекту для визначення оптимальних шляхів його подолання.

Інші розлади мовлення найчастіше мають психічне походження або пов'язані з неправильним положенням мовного апарату, артикуляцією, диханням, фонацією, просодикою, тому в театральній педагогіці їх називають неорганічними вадами мовлення (на противагу органічним), а в корекційній — стертою формою дизартрії. На походження цього поняття проливає світло В. Тарасун: «Дизартрії часто мають стертий, нечіткий характер, що пояснюється вибірковою неповноцінністю різних ділянок язика та артикуляційної мускулатури».

У межах однієї статті важко відразу розглянути всі можливі різновиди мовленнєвих дефектів, тому зупинимось на деяких з них. Одна з поширених вад мовлення — гаркавість. Часто вона доповнюється й іншими (заїканням чи гугнявістю), ускладнюючи корекцію.

Існує декілька різновидів гаркавості, тому немає єдиної точки зору щодо класифікації. Розглянемо ознаки гаркавості задля спрощення процесу діагностики та пошуку способів її усунення.

Одним з найпоширеніших різновидів гаркавості є той, що характеризується вимовою звука **р** подібно до **г** (*радість* — *гадість*), внаслідок чого два різні звуки передаються практично однією фонемою, а тому спотворюється не лише вимова, а інколи й сенс висловленої думки. Існують й інші варіанти гаркавості, що відрізняються заміною **р** на **л** (*руки* — *луки*); **р** на **й** (*Роксолана* — *Йоксолана*); **р** на **у** (*риба* — *уба*); **р** на **в** (*робота* — *вобота*); **р** на **т** (*ракета* — *такета*); **р** на **д** (*риторика* — *дитодика*) тощо.

Слід зазначити, що процес усунення будь-якої вади мовлення потребує від мовця бажання її подолати, методичних знань щодо того, в який спосіб можна цього домогтися та, найголовніше, — значних вольових зусиль для самоорганізації і тривалих цілеспрямованих занять, оскільки усунути будь-який розлад можна лише постійною копіткою роботою протягом тривалого часу.

Для подолання гаркавості варто скористатися способом відомого французького актора Франсуа Тальма (1763 —